



Malta'nın UNESCO dünya kültür mirası şehirleri listesinde bulunan başkenti Valetta, (Fotoğraf: Emre Aracı).

# Malta'nın kayıp ve yaşayan operaları

Malta'nın başkenti Valetta'da inşa edilmiş Royal Opera House ve Teatru Manoel'in ilginç öyküsünü Dr. **Emre Aracı** anlatıyor.

**C**ruise yolculuğunun en güzel tarafı insanın gözünü her sabah yeni bir şehirde açmasıdır şüphesiz; suyun sihri içerisinde mehtabın loş ışınları dalgaların hisirtisine karışırken, kulağa gelen bir ninni gibi çöken akşam rehaveti sizi taşıyan şehir misali o heybetli gemide rüyalarınızın enginliğinde şafak vakti bir çan sesine yerini bırakıyor. İşte o zaman duyduğunuzun alelade bir saat zili olmadığını, ama Valetta'nın tarihi St. Johns Katedrali'nden gelen çanın dolgun sesi olduğunu anlıyorsunuz. Böylesine tarihi bir uyandırma servisi işte hızlı dünyanın temposuna fizik kaidesi gereğince mecburen hâlâ karşı durmak zorunda bulunan aheste deniz yolculuğu medeniyetinin kibar ve görgülü kuralları sayesinde mümkün olabiliyor. Bu öyle bir medeniyet ki, insanların birbirlerinin suratlarına bakmaz olduğu bir devirde limandan ayrılan gemiler hâlâ geride kalanları, tanımasalar da, üç kere çaldıkları derinden gelen ve etrafı titreten düdükları ile selamlıyorlar.

Bir limandan diğerine göl misali Akdeniz'in sularında dolaşırken işte bir Eylül sabahı kendimizi bu dingin hislerle Malta'nın UNESCO dünya kültür mirası şehirleri listesinde bulunan başkenti Valetta'da buluyoruz. Akdeniz'in bu ku-

rak köşesinde indiren sağanak yağmur, bir tek ağacın göze çarpmadığı, sapsarı taş evlerin âdeta kayalara işlenmiş bir kale havasında, inişli çıkışlı dar merdivenli sokaklarında yolunu şaşırılmış yabancılar gibi göze çarpan kırmızı İngiliz telefon kulübeleri ve posta kutularını bir an için ait oldukları iklime götürürcesine bir manzara arz ediyor. Valetta bizleri Akdeniz'in ortasında bir buçuk asır boyunca egemenliği altında kaldığı İngiltere'nin o soğuk ve yağmurlu havasıyla âdeta şaka eder gibi karşılıyor. İngiliz sömürge etkisi gerçekten de Malta'nın İngilizce olan lisanından, hukukuna, sanat ve kültürüne kadar her yerinde doğal olarak kendini belli ediyor; ama burası kuzey Afrika'ya ve güney İtalya'ya yakınlığı ile zamanının önemli bir stratejik noktası olması itibarıyla da tam anlamıyla melez bir toplum. Bir zamanlar Bodrum Kalesi ve Rodos'ta yerleşik bulunan St. John şövalyelerine Türkler'in 1522'de Rodos'u fethetmelerinin ardından yerleşmeleri için 1530'da İspanya kralı I. Charles tarafından verilen Malta'nın tarihinde unutulamayan Türklerle alâkalı yine önemli bir hadise de Osmanlı'nın 1565'te burayı kuşatması. Voltaire'in "Malta tarihinde bilinen en önemli olay" olarak tanımladığı kuşatmada büyük kahramanlık gösteren Jean Pa-



Royal Opera.

Valetta operasının görkemi bugün ancak renklendirilmiş kartpostallardan veya o dönem siyah beyaz çekilen fotoğraflardan anlaşılabilir.

Valetta Kraliyet Operası 7 Nisan 1942 akşamı Alman Luftwaffe'nin düzenlediği saldırı sonucu neredeyse tamamen yerle bir olmuş.



risot de la Valette'in adını alan Valetta her ne kadar Türkler'e direnebilmişse de 1798'de Mısır fethine çıkan Napolyon'un sığınmak üzere limanına girmesinin ardından toplarını şehre çevirmesi üzerine teslim olmak zorunda kalmış.

Kimi ona bu şekilde sahip olmak istesin, kimi sokaklarında ilham duysun Valetta sanatçı, gezgin, diplomat, yazar, maceraperest veya müteşebbis olsun pek çok insanı tarih boyunca cezbetmeği başarmış bir yer. Lord Byron "Grand tour"unda buradan geçmiş, Sir Walter Scott sağlığı için geldiği adada Malta Kuşatması'ndan esinlendiği The Siege of Malta eserini kaleme almış, çöl kraliçesi olarak tarihe geçen eksantrik İngiliz Lady Hester Stanhope İstanbul'a gelmeden

önce bir süre burada kalmış; İtalyan operası ise pek çok Avrupa şehri gibi burayı da etkisi altına almış. Zira operaseveri Valetta'da hem büyüleyen, hem de şok eden iki değişik manzara var: biri 1731'den günümüze Avrupa'nın faaliyet gösteren en eski tiyatrolarından biri olan, istila ve saldırıya açık bu adada mucizevi bir şekilde ayakta kalmayı başaran Teatru Manoel; diğeri ise 1866'da açılışından sonra II. Dünya Savaşı sırasında, 1942'de, Nazi bombaları tarafından yerle bir edilen, bir zamanların Malta başkentini muhteşem sütunlu dört cephesiyle âdeta taçlandıran Royal Opera House'un çağdaş ziyaretçinin karşısına çıkan, savaş filmlerinden çıkma, trajik mi trajik, perişan ve zavallı enkazı. Bu manza-



Manoel Opera binası 623 kişi kapasitesiyle günümüzde Avrupa'nın işleyen en eski üçüncü sahnesi konumunda, (© Teatru Manoel).



Manoel Opera binasında, altın varak süslemelerin bezediği ahşaptan üç kat loca bulunuyor, (© Teatru Manoel).

ra II. Dünya Savaşı sonrası hemen hemen her safta Avrupa opera binalarının başına gelen talihsiz felâketlerin ne boyutlarda olduğunu bugün de ziyaretçisine hissettirebilen yegâne canlı ve üzücü bir örnek; böylesine zarif bir eseri ortaya koyabilir kudrette olan insanoglunun muhteşem yaratıcılığının yanında aynı zamanda ne derece acımasızca tahrip eder bir kudrette olduğunu bizlere gösteren bir ibret tablosu. Neredeyse 70 yıla yakın bir süredir seçim hükümetleri arasında bu enkazla ne yapacağını bilemeyen Malta bürokrasisinin ise kanımca şaşkınlığının bir alâmeti.

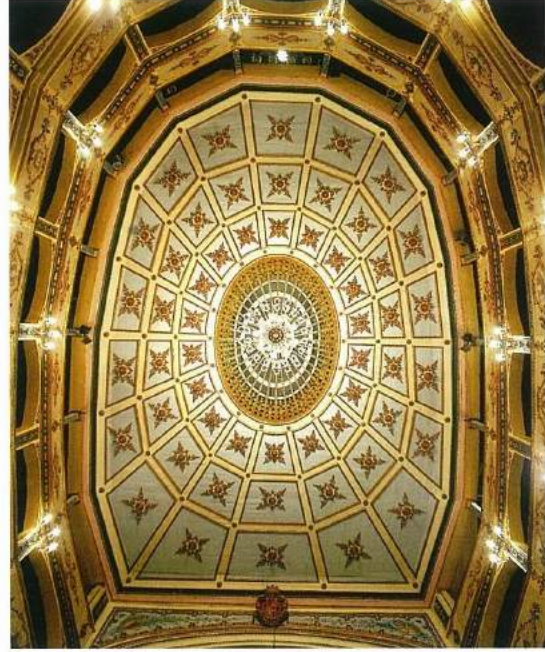
### Kraliyet Operası

Valetta'nın Kraliyet Operası'nın inşaatına 1862'de başlanmış; projenin mimarı olarak ise Londra'nın meşhur Covent Garden opera binasını inşa eden Edward Middleton Barry seçilmiş. Londra'daki parlamento binasını inşa eden Sir Charles Barry'nin üçüncü oğlu olan bu kıymetli mimarın çizim tezgâhından çıkma Valetta operasının görkemi bugün ancak renklendirilmiş soluk kartpostallardan veya o devir siyah beyaz çekilen fotoğraflardan anlaşılabilir. Bu görüntülere yansıyan anıtsal bina bizlere dünyanın ne yazık ki bugün bir ikinci Covent Garden'dan mahrum bırakıldığını derhal anlamamızı sağlıyor. 63 metre boyu ve 34 metre eniyle yaklaşık 2142 metrekarelik bir alanı işgal eden bina Covent Garden'dan küçük de olsa tam anlamıyla opera sanatına verilen önemle dikilmiş bir tapınak havasında. 9 Ekim 1866'da Bellini'nin I Puritani operasıyla açılan tiyatro daha ilk trajedisini açılışından 7 yıl sonra geçirdiği, oditoryum ve sahnenin tamamen yok olduğu, ancak dış cephenin zarar görme-

diği yangınla yaşamış. Restorasyon dolayısıyla dört buçuk sene kapalı kalan tiyatro 11 Ekim 1877'de bu defa perdelerini Verdi'nin Aida'sı ile açmış. 1942 yılına kadar düzenli opera sezonlarına ve balolara evsahipliği yapan Valetta Kraliyet Operası 7 Nisan 1942 akşamı Alman Luftwaffe'nin düzenlediği saldırı sonucu ise neredeyse tamamen yerle bir olmuş; ancak Alman esirlerin binayı restore etme tekliflerine rağmen savaş sonrası bir türlü karar birliğine varamayan hükümetlerin uygulamadığı projeler sonrasında yapının ayakta kalan kısımlarının da yıkılmasıyla Malta'nın bu güzel operasının sonu gelmiş.

### Teatru Manoel (Manoel Tiyatrosu)

Bugün bu enkaz karşısında insan 19. yüzyılda inşa edilmiş bir opera binasının kalıntılarında ziyade iki bin sene öncesinden bir Yunan veya Roma tapınağı harabeleri arasında gezindiğini hissediyor; bu manzaranın yarattığı hüzüne karşılık ise, her ne kadar dış cephe görünümü yok olan kardeşi kadar pek de alımlı gözükme de, ondan çok daha eski olan ve içine girildiğinde ziyaretçiyi bir anda 18. yüzyıla taşıyan Teatru Manoel'in hâlâ insanı büyüdü bir kumaş gibi saran sınımsız ve samimi ortamında bir nebze telafi bulabiliyor. Adını binanın inşaatını 1731'de onaylayan ve projeyi bizzat finanse eden Grand Master António Manoel de Vilhena'den alan, Teatro Pubblico (Halk Tiyatrosu) olarak 9 Ocak 1732'de şövalyelerin kendilerinin rol aldığı Scipione Maffei'nin klasik trajedisini Merope ile açılan, altın varak süslemelerin bezediği ahşaptan üç kat localı bu opera binası 623 kişi kapasitesiyle günümüzde Avrupa'nın işleyen en eski



Manoel Operası'nın tavan süslemelerinden detaylar, (© Teatru Manoel).

üçüncü sahnesi konumunda. Giriş kapısının üzerinde ise hâlâ açılışında yazılan "ad honestam populi oblectationem" (dürüst insanların eğlencesi için) motto'su ziyaretçiyi karşıyor. Açılışından itibaren değişik emperzaryolara sezon boyu kiralandığı anlaşılan tiyatronun 1736 yılına ait kayıtlardan tespit edilebilen en erken emperzaryosu Melchiorre Prevost Lanarelli olarak tarihe geçmiş; burada bu devir Johann Adolf Hasse, Niccolò Piccinni ve Baldassare Galuppi gibi bestecilerin yapıtlarının bir hayli popüler olduğu da yine kayıtlardan anlaşılmakta.

1768-1770 sezonlarında Natalia Farrugia adında bir hanım emperzaryonun görev yaptığı tiyatroda, 1798'deki Fransız işgalinden sonra ilk operalarından Casaciello persguitato da un mago'nun bir zamanlar burada sahnelendiği besteci Niccolò Isouard ilk Maltalı direktör olarak göreve başlamış, 1866 yılına gelindiğinde tiyatronun son emperzaryosu ise Giovanni Le Brun olmuş.

Manoel Tiyatrosu'nun kayıtlarında göze çarpan bazı enteresan belgeler arasında 1778'de yayımlanan bir genelgeye göre o zamana kadar âdet olduğu anlaşılan kumpanya sanatçıların, akşamları tiyatro localarında uyumalarının herhangi bir skandala sebebiyet verilmemesi açısından yasaklandığı ya da balolarda kesinlikle ışıkların karartılmaması gibi kuralların uygulandığı da anlaşılmakta. Fransızların ardından adayı işgal eden İngiliz birliklerine eğlence ortamı sağladığı görülen tiyatronun bu devirde bir hayli bakımsız olduğu, ancak İtalya ve Sicilya'dan kumpanyaların burada sahneye çıkmaya devam ettiği bilinmektedir. Adanın resmen İngiltere idaresi altına girmesinden sonra Teatro Reale, (Kraliyet Tiyatrosu) adını alan tiyatro epey elden geçirilmiş, tavanı yükseltilerek yeni bir galeri katı eklenmiş, ilave edilen 8 loca ile loca sayısı 67'ye çıkarılmış ve at nalı şeklindeki oditoryum

ise bugünkü oval haline kavuşturulmuş. Bu yıllarda Sir Walter Scott ve İngiltere kralı IV. William'ın eşi kraliçe Adelaide gibi meşhur konuklar da tiyatroyu şereflendirmiş. Ancak 19. yüzyılın ortalarında Malta'nın ulaştığı refah düzeyi ironik bir şekilde tiyatronun kaderini olumsuz etkilemiş; zira salonu yetersiz bulan zümrenin çok daha geniş ve görkemli bir opera binası arzulanması üzerine 1861'de yeni tiyatro inşaatına fon yaratmak için eski tiyatro satılmış. 1866'da Royal Opera House'un açılmasıyla da burası evsizlerin içinde yaşamaya başladığı bir tür pansiyon haline dönüşmüş. 1873 yangını ile bir süre tekrar göze giren ve Manoel Tiyatrosu adını bu dönemde alan sahne Royal Opera House'un restorasyonundan sonra yine yalnız kaderine terk edilmiş; önce bir dans salonuna dönüştürüldükten sonra da uzun yıllar sinema olarak işlev vermiş.

II. Dünya Savaşı bombaları Valetta'nın Barry tasarımı operasını yok ederken yine tek başına kalan Manoel Tiyatrosu zaman içerisinde şehrin yegâne tarihi sahnesi konumunu almakta gecikmemiş ve büyük bir restorasyonun ardından 1960'ta Ballet Rambert'in Coppélia temsiliyle tekrar açılmış. Günümüzde Malta Filarmoni Orkestrası'nın da evi durumundaki tiyatro şehrin dar sokaklarında karanlık bir girişin ardından ulaşılan adeta kandillerin aydınlattığı bir zaman tüneline yapılan yolculuk gibi karşılıyor misafirlerini. Şövalyelerin o devirde bir yerden diğerine Valetta'nın altında köstebek yolları gibi açılan tünellerden gidip geldikleri gibi, bu tiyatroya da benzer gizli dehlizlerden gelerek localarında belirdikleri ve ardından kayboldukları da bize ziyaretimiz sırasında anlatılan detayları oluşturdu. Bu mitlerle loş ışıklı Manoel Tiyatrosu'nun gizemi yağmurlu bir İngiltere gününde ziyaretçisini alıp şövalyeler devrinin o sihirli enginliklerinde kaybediyor. □